

Cuprins

Calomniatul Narcis.....	9
Floarea fidelității	16
O poveste de dragoste	22
Reverii vulnerabile.....	25
Îvingătorul.....	32
Înțelept? Sau martir?.....	41
Nimic despre Bosch.....	49
Tintoretto furiosul	51
Călcâiul lui Ahile.....	59
Scara lui Pontormo.....	64
Un cretan în Spania.....	67
Capul lui Goliat.....	75
Adevăr și tăcere.....	86
Semnul lui Rembrandt	91
Artistul la azil	106
Diavol și inger	109
Cursa spre moarte.....	117
Un „fost marinar“	122
Napoleon și tigru.....	125
Bună ziua, domnule Courbet	134
Puțină istorie.....	139
Realitatea care fuge.....	145
Vânătorul de corbi.....	150
Aventura unui sălbatec	167
Cap și pajură	180
Țipătul.....	192
Destin și legendă.....	197

Cer și pământ	204
Simbolul anemonelor.....	207
Victoria învinșilor	213
Nucii de piatră	217
Fața calmă a zbuciumului.....	222
Pictura care mușcă	228
Auto(mobil)portretul	235
Labirintul fără centru.....	239
Forma zero a picturii.....	242

Octavian PALER

Eul detestabil

O istorie subiectivă a autoportretului

POLIROM
2016

Semnul lui Rembrandt

Trebule ca fericirea să fi trecut pentru
a avea dreptul să spunem că a existat.

Kierkegaard

1

Ce să alegi mai întâi din acest destin? Succesul? Fanfarele celebrității care cântă? Timpul când Rembrandt se recomanda „negustor”, nu pictor? Sau prăbușirea? Ruina? Ceasul când negustorii din Amsterdam l-au dat de înțeles că un artist, oricât de privilegiat de muze, nu mai înseamnă nimic dacă ei îi retrag favoarea lor? Anii când Rembrandt a descoperit că prietenii se schimbă, că popularitatea e efemeră, că hainele scumpe se învechesc, că admiratorii de ieri au devenit indiferenții de azi, că, într-un oraș în care au dreptate numai cei care reușesc, un pictor înglodat în datorii e un om sfârșit și că pe un om sfârșit nu-l mai caută decât alți oameni sfârșiți? Nimic nu lipsește din această viață: râsetele și umilințele, prosperitatea și mizeria, dragostea și singurătatea, gloria

și ingratitudea. Lipsește, poate, doar ura. A urât Rembrandt pe cineva? A avut motive, însă nu cred că și-a urât nici creditorii. Sau, cine știe? plimbându-se pe cheiurile Amsterdamului, amestecându-se în lumea peștrită a portului și uitându-se cum se încărcău și se descărcău mărfurile din corăbii, va fi ajuns la concluzia că într-un oraș de negustori meritele se cântăresc, inevitabil, pe aceeași balanță pe care se cântăresc mătăsurile și covoarele.

2

A fost învinuit că înjosește miturile, deoarece s-a folosit de ele pentru a picta un trup gol de slujnică, dar există ceva care să exprime mai bine căldura umană decât culoarea lui Rembrandt, acel amestec de aur și sânge care e numai al lui? Goya va descoperi în nefericire ceva mai înfricoșător decât neantul. Neantul flinței. Pe pulberea osemintelor, un deget scheletic scrie: *Nada*. „Nimic.” Nimicul. Până la urmă, în „casa surdului”, Goya se hotărăște să se înconjoare de vedenii care-l spun continuu că omul e crud, rău, urât, că infernul e trăit. Saturn își devoră copiii ca un dement. Nu există nici o speranță în deznădejdea lui Goya, bântuită de coșmar. A lui Rembrandt e fără nici un coșmar, doar cu o mare noapte în jur și cu o imensă, sfâșietoare tandrețe care respiră din fețele uzate de timp, din mâinile împreunate într-un gest simplu, nepatetic. La Goya chipul devine o mască. Nu mai poate fi mântuit. La Rembrandt devine un univers. Nici o ironie, nici un reproș, nici o invectivă nu schimonosesc și nu întunecă figurile pictate de el. Nici măcar când pierde ultimele flințe care-l iubesc. Vorbele amare, teribile ale lui Goya – „toți se înșală și nimeni nu se

cunoaște pe sine” – nu se aud în lumea lui Rembrandt. Aici, nimeni n-ar scrie în praful de la picioarele sale „nimic”, în ciuda umbrelor care se întunecă și uneori cuprind o parte din trup. Pesimismul lui Goya, mizantropia lui nu mai lasă loc decât pentru spaimă. Rembrandt nu e nici optimist, nici pesimist. Bătrânii lui stau dincolo de clasificări. Ei există, acesta e principala. Sunt singuri, uneori gârboviți, prost îmbrăcați, dar nu ne lasă să înțelegem că lumea ar fi o mascaradă. În fața morții, a nopții, a vidului, viața își păstrează intactă taina. Poate de aceea acești bătrâni obișnuiți par niște filosofi.

În jurul lor e mereu noapte, noaptea lui Rembrandt, care e mai puțin întuneric și mai mult o *altă formă de lumină*, dar în această noapte nu-și face loc nici un monstru, nici un demon. Culoarea rămâne caldă, parcă și mai caldă, când oamenii au chipul brăzdat de zbârcituri și uzat. Dacă omul a fost vreodată mai străin de zei, reușind să triumfe în perisabila lui umanitate, atunci aici se întâmplă acest miracol, în această lume cu profeți care nu predică nimic, dar a căror tăcere, a căror noapte țin loc de o bibliotecă.

3

Ei citesc mereu aceeași carte, dar, văzându-i, ți se pare o simplă glumă faptul că în inventarul bunurilor lui Rembrandt, când avutul i-a fost scos la licitație, figurau numai douăzeci de cărți. Așa cum altă glumă e să-l judecăm după călătoriile sale. Rembrandt n-a depășit niciodată hotarele Olandei. Călătoria în Anglia, care i-a fost atribuită, nu e decât o legendă. N-a părăsit nici Amsterdamul, după ce s-a instalat acolo, decât de două ori, o dată pentru a se căsători

cu Saskia și a doua oară când a făcut o plimbare până la Utrecht. Dar pictura l-a dus unde nu-l putea duce nici o corabie, căci nimeni n-a văzut pe un obraz omenesc ceea ce a văzut acest olandez.

Cariera lui a început strălucitor: o căsătorie din dragoste cu o femeie frumoasă, care pe deasupra era și bogată, comenzi multe, reputație rapidă. Destinul îi surâde, inițial, fiului morarului din Leyda. După câțiva ani, însă, își arată colții, aruncându-l în durerea unor doli succesive. Trei copii, Saskia. În anul când moare Saskia, Rembrandt termină *Rondul de noapte*, care e rău primit. Treptat, clienții încep să se rarească. Pictorul se izolează, bravează, ține seama din ce în ce mai puțin de gusturile negustorilor din Amsterdam. Câteva speculații financiare neinspirate și pasiunea sa de a colecționa obiecte prețioase îl ruinează, îl duc la dezastru, la falliment. Au loc trei licitații care-l lasă sărac, dar nu-și poate achita datoriile și va rămâne insolubil până la moarte.

La Amsterdam, acum, în Rijksmuseum, vizitatorii caută, firește, *Rondul de noapte* și privesc tabloul mirându-se că o asemenea capodoperă a putut să scandalizeze. Afară, pe străzi, în ceața subțire amestecată cu ploaie și cu mirosul mării, destule case au aceeași tonalitate închisă. Chenarul alb al ferestrelor foarte largi, dornice de lumină, abia reușește să îndulcească severitatea zidurilor, așa cum în moda secolului al XVII-lea gulerul de dantelă atenua răceala hainelor. Arcada clădirii din care iese, în *Rondul de noapte*, compania de archebuzieri seamănă cu ceea ce se poate vedea uneori în plină stradă.

Dar bătrânilor lui Rembrandt nimic din ce s-a întâmplat până azi nu le este, se pare, străin. Undeva, dincolo de noaptea care îi învăluie, secolul nostru aleargă în toate părțile cu cele mai

diferite mijloace, mașini, trenuri, autobuze, avioane, vapoare, spre ce? Nu cumva spre ceea ce acești bătrâni au aflat de mult, fără să se miște din încăperea lor?

4

Autoportretele sunt peste șaizeci. De ajuns pentru a forma, singure, o operă. Nimeni nu și-a pictat de atâtea ori chipul. Și ce surpriză rezervă ele!

Dacă într-un muzeu de artă greacă statuile ar fi aranjate cronologic, s-ar observa probabil destul de bine pe chipul lor cum viața interioară urcă spre suprafața marmurei. La început, surâsul e fin, secret, abia perceptibil. Apoi buzele freamătă. Și, în cele din urmă, se deschid. Dar tocmai această clipă în care zeli descoperă fiziologia e dovada decadentei sculpturii grecești. Când viața interioară ajunge la suprafața marmurei, marea artă greacă moare.

În autoportretele lui Rembrandt se întâmplă un fenomen invers. Din ce în ce mai mult viața interioară capătă adâncime. O vreme, ea abia se ghicește. Pictorul pare preocupat de ceea ce se întâmplă în jur, de succesul lui, de tranzacțiile sale, de tihna unui cămin reușit. Se uită în oglindă, sigur de sine. Își permite chiar să se amuze, să se joace, să se deghizeze. Apoi încep să apară grijile, norii. Privirea se umbrește. Noaptea din jur sporește, se îngroașă. Amenință? Da. Iată, dramele, dolurile, dezamăgirile i-au despiciat viața în două. Ochiul devin mai profunzi. Viața interioară triumfă acum în toți porii. Rembrandt e bătrân, singur, ajuns la limitele picturii.

Autoportretele sale ne spun astfel o dublă poveste. Pe de o parte, povestea unui trup care se îndepărtează mereu de gloria ingenuă a tinereții

și, pe de altă parte, cea a unei vieți interioare care se apropie de gloria amară a înțelepciunii. Pe măsură ce trupul își pierde vigoarea și îmbătrânește, chipul lui Rembrandt ne fascinează tot mai mult. Și dacă toate aceste autoportrete ar fi strânse într-o singură, uriașă, sală de muzeu, am vedea că pictorul e din ce în ce mai puțin dispus să se flateze. Nu îndulcește ceea ce îl dezavantajează, gura cu buze cărnoase sau nasul mare, iar când așează pe cap o bonetă neagră, nu-i mai pasă decât de adevărul său interior.

5

În primul autoportret, Rembrandt are douăzeci și trei de ani; vârstă la care orice vanitate e scuzabilă, inclusiv aceea de a poza în armură. „Se face mare caz, dar poate prematur, de fiul unui morar din Leyda”, cam așa se vorbise la început despre el, iar tânărul pictor pare decis să demonstreze că n-a fost exagerată uimirea produsă de apariția lui. Poate de aceea are o siguranță bătaioasă, pe care candoarea o atenuază și o transformă în farmec. Unele stângăcii sunt vizibile, dar tânărul în armură îl vestește pe Rembrandt. Își scaldă în lumină numai jumătate de obraz. Cealaltă jumătate o întunecă. Încă de acum, umbra se luptă cu lumina ca Iacob cu îngerul.

6

Iată-l și la douăzeci și nouă de ani. S-a mutat de patru ani la Amsterdam și cunoaște o rapidă celebritate, îndeosebi ca portretist. Din cincizeci de tablouri pictate în ultimii doi ani, patruzeci